

temes-1

NARCÍS FIGUERAS CAPDEVILA. Universitat Oberta de Catalunya, CCEPC
JOSEP SANTESMASES I OLLÉ. Centre d'Estudis del Gaià, CCEPC

ESTUDIS LOCALS I FRANQUISME: ELS INSTITUTS PROVINCIALS

Als territoris de parla catalana la pervivència d'instituts d'estudis de caràcter provincial i de naturalesa pública (diputacions) és una realitat que mereixia atenció en una publicació com *Plecs*. Aquests instituts són equivalents o confluents amb els centres d'estudis locals o comarcals de base associativa, avui geogràficament generalitzats, en àmbits d'actuació com ara la recerca territorialitzada i la seva difusió.

Els seus orígens i trajectòries específiques, així com les diverses revitalitzacions al llarg del temps, constitueixen una temàtica d'interès que val la pena tractar d'una manera mínimament interpretativa. Ens proposem fer-ho succintament partint de les aportacions bibliogràfiques disponibles –incloent-hi les més recents– sobre el paper de l'àmbit local en l'imaginari i els discursos relatius a la construcció d'adscripcions identitàries de tipus més general. Això ajudarà a contextualitzar el fenomen i permetrà al lector aprofundir-hi pel seu compte, arribat el cas.

Els signants vam fer sengles aportacions a l'estudi de l'erudició local i l'emergència d'iniciatives i plataformes d'estudis locals en la cultura catalana del segle XX (publicacions i col·leccions, associacions i centres) en les jornades que van tenir lloc a Calonge el 2007 (2010). Partíem de la bibliografia existent i ens centràvem en la vigència dels centres associatius que, tot i tenir precedents, experimentaren una florida en el tardofranquisme i sobretot a partir de la Transició democràtica. Ja aleshores indicàvem que calia parar atenció als instituts d'estudis de caràcter provincial i oficial.

els instituts provincials havien estat tractats en diversos estudis analítics sobre la historiografia local espanyola de Miquel À. Marín Gelabert, seguint la petja dels treballs de l'escola aragonesa d'estudiosos de la historiografia, singularment la producció d'Ignacio Peiró. Sens dubte, les aportacions de Marín Gelabert permeten situar les institucions provincials d'estudis en el context de la historiografia acadèmica i territorial peninsular, alhora que aporten

dades sobre l'existència anterior a la Guerra Civil d'entitats provincials que, durant el franquisme, van quedar enquadrades en la seva major part, junt amb altres de nova aparició, en el Patronato José M. Quadrado, del CSIC, fundat pel règim el 1948.

Cal tenir en compte, però, la pluralitat de la noció «estudis locals» (és a dir, no únicament estudis històrics i arqueològics), rellevant per a l'anàlisi de la producció de la recerca en l'àmbit territorial (etnografia i folklore, art, música, patrimoni cultural en general, biografies i personatges, etc.). D'altra banda, als territoris de parla catalana cal considerar la proliferació, ja durant el franquisme, d'entitats associatives d'estudis d'àmbit comarcal, no solament municipal o provincial. La seva aparició coincidia amb la reivindicació de la comarca, considerada «natural» o «històrica» i, de fet, estretament vinculada a la Renaixença cultural i a l'emergència del catalanisme. La referència comarcal substituïa en gran part

a la postguerra, sobretot a partir dels anys cinquanta (Assemblees Intercomarcals d'Estudiosos), la reivindicació de la catalanitat proscriu. Totes dues realitats –instituts provincials i centres d'estudis associatius– coexistiren i es complementaren en diversos moments al llarg del període franquista.

El Patronato J. M. Quadrado, del CSIC, publicà una memòria anual amb les activitats dels centres adscrits.

Els instituts d'estudis provincials i la historiografia local

Val a dir que, des de la fi dels anys noranta del segle XX,

Estudis locals i identitat

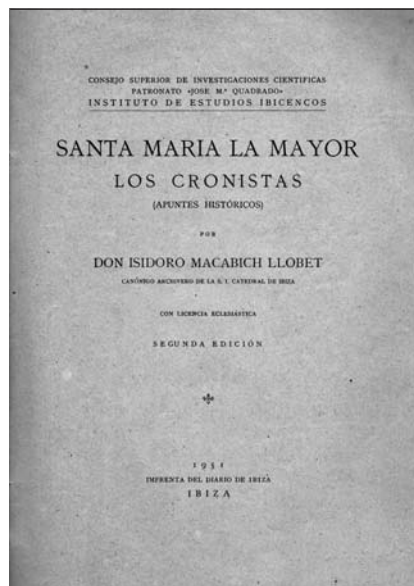
A partir dels treballs de Ferran Archilés sobre la regió en l'imaginari de la nació en l'Espanya de la Restauració, aflora la idea que allò local (municipal, provincial o regional) no es troba en confrontació amb un discurs d'identitat nacional espanyola sinó que n'és l'espai d'expressió, en un període en què només el local podia esdevenir marc simbòlic per la major part de la població. Les ciutats capitals de província tendiren a generar un discurs, unes pràctiques i unes figures (cronistes i erudits, associacions, revistes) que, amb el pas del temps i l'afermament de la professionalització de la història acadèmica, quedaren en segon terme. Eclesiàstics o arxivers, arqueòlegs i bibliotecaris funcionaris hi tingueren, entre altres, un paper significatiu. Igualment, als territoris de parla catalana el fenomen de la Renaixença cultural i lingüística, en graus diversos segons els llocs, generà exemples d'erudició local i intents de creació de plataformes com ara associacions, publicacions, col·leccions... El potent excursionisme científic i cultural hi va fer un paper clau. Els anys vint i trenta van veure una certa eclosió de les publicacions de caràcter local, alhora que es donava, al Principat, l'estabilització d'institucions de recerca i la pràctica més professionalitzada de la història de Catalunya, una situació que va fer que la figura de l'erudit local s'allunyés del món acadèmic i esdevingués un estereotip negatiu.

Local i provincial al servei del franquisme

Amb l'adveniment del règim franquista repressió i exili del men els efectius dels practicants de la història, com d'altres disciplines, i entra en la proscripció absoluta la de Catalunya, com a cultura original o subjecte autònom. Els sectors conservadors i catòlics restats a l'interior van continuar practicant la història, ara necessàriament de topants reduïts o locals (poblacions, parròquies, santuaris...) i sobre aspectes tolerats (tradicions religioses, folklore, biografia...), en una regressió a etapes i contextos ideològics anteriors. Tot al servei de la concepció nacional que imposà el nou règim.

El pòsit municipal i provincial present en molts indrets fou rescatat pel franquisme per controlar la societat des de la

Obra del canonge i erudit eivissenc Isidor Macabich, publicada per l'Institut d'Estudis Eivissencs, adscrit al Patronato J. M. Quadrado.

cultura oficial i establir un discurs de suport a la renacionalització espanyola que pretenia el règim. En això l'erudició local va tenir un paper, al costat de la instrumentalització del folklore, les tradicions religioses, els idiomes o dialectes, el patrimoni, etc. Ho han estudiat recentment Xosé Manoel Núñez Seixas i Andrea Gerniola. De vegades l'àmbit provincial esdevé regional en regions uniprovincials o en d'altres en què una sòlida tradició hi porta (Aragó).

Hi hagué, doncs, un regionalisme, un provincialisme i un localisme franquistes, posats al servei d'una visió unitarista d'Espanya. Allà on havien aparegut nacionalismes alternatius, com ara Catalunya i el País Basc, contra els quals el règim es mantenia permanentment bel·ligerant, el fet es dona amb més cautela i ambivalència, bé que igualment el règim tenia necessitat de «salvar» determinats aspectes per posar-los al seu servei i atraure efectius a la seva causa. Hom intentà també, com és sabut, fragmentar aquells espais culturals –*leridanismo* o *alicantinismo*–, propòsit en què els instituts d'estudis provincials pogueren esdevenir funcionals.

Instituts desapareguts i no

La província fou el marc de l'estructura territorial del règim franquista, també en l'àmbit cultural. I les persones que s'avingueren a participar en els instituts creats per les diputacions, o que els impulsaren, sabien que era l'única possibilitat, tot i que abans de la Guerra Civil alguns havien col·laborat amb l'Institut d'Estudis Catalans.

El 1951 es crea l'Institut de Estudios Tarraconenses Ramon Berenguer IV, impulsat pel diputat Enric Aguadé Parés, vinculat els anys vint i trenta al Centre de Lectura de Reus. Manca un estudi del conjunt dels implicats en els primers consells d'aquests organismes provincials, però en el cas tarragoní sabem que es nomenà director Manuel de Montoliu i Togores, com a personatge de prestigi, a 74 anys. Figuren al seu costat eclesiàstics amb prestigi intel·lectual com Joan B. Manyà, Antoni Romaña o Joan Serra Vilaró, al costat d'historiadors, arqueòlegs, geòlegs, músics i altres. Molts procedien del catalanisme conservador, i alguns s'havien hagut de fer escàpols del procés revolucionari de 1936. Tot s'organitzava en funció de la

1

2

5

8

11

13

14

16

temes-1

província i és per això que es van constituir seccions a Reus i Tortosa. El pes eclesiàstic el rebla la figura del capellà consiliari, que havia de nomenar l'arquebisbe. L'institut va ser dissolt l'any 1996.

Pel que fa a la regió de Girona, tot i que el 1946 s'havia creat l'Institut de Estudios Gerundenses, amb voluntat provincial, la realitat fou més atomitzada i van néixer o es revitalitzaren de seguida centres associatius com el Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca i el Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles; el 1956 apareixia també l'Institut d'Estudis Empordanesos i el 1958, els Amics de Besalú. Així, la Diputació de Girona, seguint les directrius de les Asambleas de Instituciones Culturales de las Diputaciones Provinciales, va fundar el Patronato Provincial de Cultura Francisco Eiximenis. Així s'intentà enquadrar els centres comarcals existents en una nova estructura que els aportava recursos, però els mantenia sota el control institucional. La reconversió en el període de la Transició va permetre incorporar-hi els nous centres creats a la Cerdanya, al Ripollès, al Baix Empordà o a la Selva i centres temàtics de nou encuny, i va fer que la institució persistís fins al 2014, quan la Diputació, invocant la Llei de racionalització i sostenibilitat de l'Administració local, va optar per liquidar-lo.

En altres territoris es crearen altres institucions provincials (veg. quadre), cadascuna de les quals va seguir una trajectòria específica amb resultats diversos. Amb l'arribada dels ajuntaments democràtics es van reestructurar i obrir a la nova realitat i a l'existència de molts centres d'estudis associatius, locals i comarcals. N'és un exemple l'Institut d'Estudis Ilerdencs (veg. article a banda), que va constituir una peça clau en la creació de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana ara fa 25 anys. ■

Institució	Lloc	Fundació
Centro de Cultura Valenciana	València	1915
Sociedad Castellonense de Cultura	Castelló	1919
Instituto de Estudios Ilerdenses	Lleida	1942
Instituto de Estudios Gerundenses	Girona	1946
Institución de Estudios Valencianos Alfonso el Magnánimo	València	1948
Instituto de Estudios Ibicencos	Eivissa	1949
Instituto Ramón Berenguer IV	Tarragona	1951
Instituto de Estudios Alicantinos	Alacant	1953
Patronato de Cultura Francisco Eiximenis	Girona	1962
Instituto de Estudios Baleáricos	Girona	1962

Font: Elaboració a partir de M. À. Marin Gelabert (obra citada) i fonts pròpies

Bibliografia

Ferrán ARCHILÉS, «“Hacer región es hacer patria”. La región en el imaginario de la nación española de la Restauración», *Ayer* 64 / 4 (2006): 121-147

N. FIGUERAS; M. C. JIMÉNEZ; J. SANTESMASES (ed.), *Cultura i recerca local al segle xx. Dels erudits locals als centres d'estudis*, Calonge i Móra la Nova: 2010.

Andrea GENIOLA, «Erudición y particularismo. Sobre la oferta “regional” franquista», en D. LANERO; A. CABANA; V. SANTI-DRIÁN (ed.), *VII Encuentro de Investigadores sobre el franquismo*, Santiago de Compostel·la: 2011.

M. A. MARÍN GELABERT, *Los historiadores españoles en el franquismo, 1948-1975. La historia local al servicio de la patria*, Saragossa: 2005.

Xosé M. NÚÑEZ SEIXAS, «La región y lo local en el primer franquismo», en S. MICHONNEAU; X. M. NÚÑEZ SEIXAS (ed.), *Imaginario y representaciones de España durante el franquismo*, Madrid: 2014, p. 127-154.